

SOUKROMOPRÁVNÍ PRVKY V PRÁVU ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ*

MILAN DAMOHORSKÝ

Abstract: Private Law Elements in the Environmental Law

The article deals with the role of civil law in the environmental protection. Even though private law plays a very marginal role in the domain of public environmental law, some crucial and important consequences appear. Especially, ownership of the parts and elements of the environment has an influence on the protection of those parts and on the remedy of environmental damage. The new Czech Civil Code plays an important role in this domain, but there are some problems with the provisions concerning animals, plants and neighbourhoods rights. Even though we must take into account civil law consequences of environmental protection, environmental law remains fundamentally and basically in the domain of public law.

Keywords: owned and unowned environment, ownership, animals, plants, land and water

Klíčová slova: životní prostředí – vlastnitelné a nevlastnitelné, vlastnictví, zvířata, rostliny, půda a voda

DOI: 10.14712/23366478.2017.11

ÚVODEM

Pokud o právu dle klasiků platí, že je **multidimenzionálním fenoménem**,¹ pak to o právu životního prostředí platí dvojnásobně. Je nejen multioborové, pokud jde o množství zastoupených a v něm se prolínajících ostatních právních odvětví, ale i o další odvětví a disciplíny jiných věd (přírodních, lékařských, společenských a řady dalších). Též soukromé a veřejné se v právu životního prostředí intenzivně prolínají. Vlastně tvoří jeho jádro a podstatu, protože vyjadřují trvalé napětí, ba souboj, mezi soukromými zájmy vlastníků na ekonomickém zisku a veřejném zájmu společnosti na ochraně a zachování příznivého stavu životního prostředí a jeho složek.

Právo životního prostředí je bezesporu (alespoň většinou) právem veřejným, byť se v něm vyskytují i prvky práva soukromého. Jejich právní substrát a základ je nesporně v právu vlastnickém. Klíčové je proto dělení složek a komponent životního

* Tento příspěvek vznikl v rámci PRVOUK 06, jehož hlavním koordinátorem je prof. JUDr. et PhDr. Michal Tomášek, DrSc., a to v rámci vědeckého výzkumu na Katedře práva životního prostředí PF UK.

¹ GERLOCH, A.: *Teorie práva*. 6. aktualizované vydání. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 21.

prostředí (dle anglické právní doktríny) na věci **vlastnitelné a nevlastnitelné** (*owned and unowned environment*). Zařazení do jedné či druhé kategorie pak má mnoho důsledků a konotací jak pro právo životního prostředí, tak i pro další právní odvětví.

Ve svém stručném příspěvku bych se rád zaměřil na postižení některých vybraných (dle mého názoru klíčových) prvků soukromého práva v ochraně životního prostředí. Pokusím se též postihnout některé problémy, které vzájemné vztahy mezi právem soukromým a veřejným na úseku ochrany životního prostředí provázejí, a zamyslet se nad možnostmi jejich řešení.

VZTAH PRÁVA SOUKROMÉHO A VEŘEJNÉHO

Druhá věta § 1 odst. 1 občanského zákoníku zní: „*Uplatňování soukromého práva je nezávislé na uplatňování práva veřejného.*“ To je dikce vcelku jasná, ale velmi problematická. Je otázkou, co jí autor mínil a jak ji tedy vykládat. Praxe jí totiž v milionech každodenních právních vztahů odporuje.

Problém však netvoří jen tato zjevně problémová, sporná a až nesmyslná věta, ale hlavně neprovázanost (také pojmová a terminologická) práva soukromého a veřejného. Ústně a neoficiálně se dokonce traduje, že nový občanský zákoník v době jeho psaní a následného projednávání nikdo z významnějších českých odborníků přes veřejné právo neviděl a nemohl tudíž ani připomínkovat a oponovat, jinak by tento celostátně a celospolečensky významný a stěžejní právní předpis mohl a měl být ve vztahu k právu veřejnému koncipován a napsán zcela odlišně.

Při nejbližší novelizaci občanského zákoníku by výše uvedená věta měla být bez náhrady celá vypuštěna. Je dle mého názoru nadbytečnou a zavádějící, protože vztahové otázky se vykládají teorií a judikaturou, nikoliv se uzákoňují. Případně by měla být alespoň přeformulována, a to tak, aby dávala smysl a byla v souladu s věcnou i právní realitou.

Konečně obdobné ustanovení bylo po mnoho let obsaženo v § 90 odst. 4 zákona o ochraně přírody a krajiny, a to v tom smyslu, že tento zákon je *lex specialis* k zákonům o ochraně vod, půdy, lesa, myslivosti, rybářství atd. Tato „explicitní specialita“ však byla „trnem v oku“ jiným resortům, byla v podstatě ojedinělá, a proto všeobecně dráždila. Při jedné z novelizací tak byla bez náhrady vypuštěna. Na právním stavu se však tím nic nezměnilo, protože bylo a je zjevné, že ochrana přírody, minimálně ve své zvláštní formě, je a nutně musí být speciální k výše uvedeným věcným okruhům. Vzájemné vztahy předpisů je třeba vykládat z povahy a logiky věcí a netřeba je uzákoňovat, neboť by jinak každý zákon musel mít na závěr ve svých společných a závěrečných ustanoveních dlouhé výčty upravující jeho postavení v právním řádu.

Nový český občanský zákoník tak na jednu stranu uzákoňuje právo na příznivé životní prostředí (§ 81 odst. 2), ale na druhou stranu vypouští (již neobsahuje) například institut škody na životním prostředí a na přírodě, které měl zákoník předešlý, byť ve své novelizované podobě. V obou případech však chybělo či chybí další rozvedení a legislativní práce s daným ustanovením, tak aby tato práva či instituty mohly být uvedeny do praktického života. Pojmově jde o „krůčky správným směrem“, které však nebyly dále rozpracovány.

VLASTNICKÉ PRÁVO A OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Základní ústavní a právní rámec pro právo vlastnické vymezuje článek 11 Listiny základních práv a svobod, který nejen že garantuje ochranu vlastnickému právu a prohlašuje rovnost všech jeho forem, ale na druhé straně i stanoví, že výkon vlastnického práva není neomezený a že je limitován nejen právy ostatních vlastníků, ale i obecně chráněnými veřejnými zájmy. Jeho výkon se tak nesmí dít na úkor lidského života a zdraví, životního prostředí, ochrany přírody a kulturních památek, a to nad rámec stanovený zvláštními zákony.

Zcela neomezené a bezbřehé vlastnické právo je teoretickým i praktickým nesmyslem. Nejen že musí být vlastník vždy nutně omezen právy ostatních (dalších) vlastníků, zejména svých sousedů, ale nesmí poškozovat a ohrožovat nad určitou přijatelnou (právně stanovenou) a snesitelnou míru ani veřejné statky a blaho, jakož i zasahovat do základních lidských práv, jakými jsou právo na život, ochranu zdraví a majetku či na příznivé životní prostředí. Míra omezení těchto práv je různá a je buď realizována cestou technickou (stanovením číselných ukazatelů, standardů či limitů), nebo i cestou ryze právní (zákazy a omezení ze zákona či v rámci jeho aplikace).²

Na ustanovení čl. 11 odst. 3 a 4 Listiny pak navazuje čl. 35 odst. 3 Listiny, který v širší míře deklaruje omezení výkonu práv ve prospěch ochrany životního prostředí. Je zřejmé, že veškeré nepříznivé činnosti nelze zakázat, lze je však limitovat a vymezit prostřednictvím práva standardy stavu životního prostředí a jeho složek. Otázkami náhrad a kompenzací za omezení výkonu vlastnického a dalších práv se pak zabývají některé složkové zákony ve svých speciálních ustanoveních. Jde například o zákon o ochraně přírody a krajiny, zákon o vodách, zákon o lesích atd. Tato problematika by si jistě sloužila samostatný rozbor a právní pojednání.³

ODPOVĚDNOST ZA ŠKODY NA ŽIVOTNÍM PROSTŘEDÍ

Již obecné preventivní ustanovení (povinnost *neminem laedere* – nikomu neškodit) bylo podstatně lépe formulováno ve starém občanském zákoníku v jeho § 415, než jak je tomu v novém občanském zákoníku v § 2900, kde se navíc pojem příroda a životní prostředí již vůbec neobjevují a mluví se o újmách, nikoliv o škodách. Současná právní úprava je tak výrazně horší a méně jednoznačná a přehledná, než jak tomu bylo v minulosti.

Odpovědnost za škody na životním prostředí lze dle občanského práva uplatňovat jen vůči poškození těch složek či součástí životního prostředí či přírody, které jsou v právním slova smyslu věcmi a mohou tedy být vlastněny (tzv. *owned environment*). Jedná se tedy prakticky o pozemky, půdu a geologické podloží (nerostné bohatství) včetně jejich materiálního substrátu, rostlinstvo – vegetaci (včetně stromů a keřů) či

² K tomu také: KUSÁK, M.: Omezení vlastnického práva z důvodu ochrany životního prostředí a přírodních zdrojů. *České právo životního prostředí*, č. 1/2005, s. 3–81.

³ DAMOHORSKÝ, M.: Vlastnické právo a ochrana životního prostředí. In *Pocita Martě Knappové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2005, s. 31–39.

o zvířata v držení a ovládání člověkem. Voda, jeskyně, ovzduší či volně žijící živočichové z povahy věci či dle zákona ve vlastnictví nejsou či být nemohou a mají tak statut věci ničí (*res nullius*). Nelze zde proto aplikovat ustanovení o náhradě škody.

Podle tohoto dělení pak lze, respektive nelze, uplatňovat náhradu škody na těch složkách a částech životního prostředí, které jsou v právním slova smyslu věcmi a mají konkrétní poškozené vlastníky. Snaha o řešení náhrady ekologické újmy, ať již jde o ustanovení zákona o životním prostředí, či o speciální zákon o předcházení ekologické újmy a její nápravě se v podstatě minula účinkem a zůstala nenaplněna. Vedle soukromého práva pak tedy zbývá již jediná cesta, a to uplatňovat nápravu ekologické újmy ukládáním nápravných opatření v rámci správního práva, a to tak, jak to konečně již dnes umožňují některé speciální zákony, například na úseku ochrany vody, půdy, lesa, přírody a krajiny či ve věcech stavebních.⁴

Je otázkou, zda se v nejbližší době vůbec soustřeďovat na přípravu nového a komplexnějšího zákona o ekologické újmy a její nápravě, nebo jít spíše cestou propracování a důsledného prosazování v praxi již existujících zvláštních právních úprav?

SOUSEDSKÉ PRÁVO

Ačkoliv je sousedské právo primárně zaměřeno na řešení vztahů mezi sousedy, tedy zejména na mezilidské vztahy, není vyloučena ani jeho environmentální dimenze, zejména pokud jde o stínění, převis větví, prorůstání kořenů, emise různých látek, výběh zvířat na sousední pozemek atd. Sousedské právo je v současné době upraveno zejména v § 1013 nového občanského zákoníku, a to v ustanoveních týkajících se omezení vlastnického práva. Nová formulace je oproti formulaci obsažené ve starém občanském zákoníku podstatně kostrbatější, méně jednoznačná a výkladově problematická. Formulace odstavce (2), o úředním schválení závodu či podobného zařízení, pak zcela nedopovídá veřejnoprávním předpisům.

Smyslem sousedského práva však primárně jistě není ochrana životního prostředí a jeho složek, ale řešení občanského soužití mezi vlastníky a dalšími uživateli sousedících či blízkých nemovitých věcí. Primárně jde tedy o konflikt dvou či více vlastnických práv. Ochrana životního prostředí se v něm může projevovat jako vedlejší efekt, nebo i často jen záminka k zahájení či vstupu do konfliktu a následného soudního řízení.

Na druhé straně, v současné době po snaze vytěšňovat pomocí správního práva (zejména stavebního) spolky (dříve občanská sdružení) a obce ze správních řízení v ochranně životního prostředí, přírody a krajiny, může mít vlastnické právo souseda významný vliv na možnosti zapojení se do těchto správních řízení. Vlastnické právo tak znovu nachází svoji dosud příliš nevyužívanou a spíše jen tušenou dimenzi.

---

⁴ K tomu také: HUMLÍČKOVÁ, P.: Právní odpovědnost za ztráty na životním prostředí. In *AUCI – Lidská práva, právní odpovědnost a ochrana životního prostředí*. Praha: Karolinum, 2012, s. 57 a násled.

TEORETICKÉ POZNÁMKY

Hlavním teoretickým problémem současnosti je, jak interpretovat a jak se stavět k vzájemným vztahům soukromého a veřejného práva. Nejen resortismus, ale i právní kategorizace brání širšímu, komplexnějšímu a racionálnímu pohledu na tyto věci.

Problém může činit již samotné soukromoprávní vymezení pojmu věci jako všeho, co je rozdílné od osoby a slouží k potřebě lidí. Je tak například otázkou, zda odpad, který je v zákoně o odpadech definován jako věc, ještě splňuje definici občanského zákoníku, když je to věc zjevně již nepotřebná, které se osoba zbavuje, má úmysl či povinnost se jí zbavit. Dočasným překlenutím této situace by snad mohl být hodně extenzivní výklad právě této potřeby u recyklování, kompostování či spalování, které nám dávají určitý následný užitek?! Těžko to však lze tvrdit u trvalého ukládání odpadů na skládky.

Pokud jde o pojem zvířete, pak je správná po stránce etické a morální novým občanským zákoníkem provedená dereifikace zvířete. Na druhé straně se však z hlediska praktického právního pro zvířata touto proklamací nic až tak podstatného nemění, protože jejich účinnou ochranu zaručují dnes více právo trestní, správní a životního prostředí, než právo soukromé. Na nesmyslnosti v definicích jednotlivých pojmů (živočich, zvíře, zvěř), ale i ve věcech vztahových, poukazuje plně vynikající pojednání H. Muellerové.⁵

Též právní úprava práva na vodu, jak je obsažena zejména v § 1270 až 1273 občanského zákoníku, je zjevně ne plně harmonizována a slučitelná s ustanoveními veřejnoprávních předpisů českého vodního práva, zejména pak se zákonem o vodách. S potřebou novelizovat vodní zákon o ustanovení ve sběru a zadržování vody a řešení situací sucha pak jistě bude muset dojít i ke změnám těchto ustanovení. Opět tak platí, že ustanovení nového občanského zákoníku jsou již archaická a odpovídají problematické řešení v 19. a v první polovině 20. století, a nikoliv situacím klimatických změn 21. století.

Pokud jde o problematiku rostlinstva – porostů, pozemků a lesa, tak i zde vychází občanský zákoník z principů a východisek v evropském právu již značně překonaných, o čemž svědčí zejména nesmyslnost, formulační nepřesnost a archaičnost ustanovení § 507, 1061, 1088, 1261 a 1278 ve vztahu k zákonům o lesích, ochraně přírody a krajiny i některým dalším předpisům, jakož i k právní praxi.

SHRNUTÍ A ZÁVĚRY

Jakkoliv je právo životního prostředí v zásadě disciplínou práva veřejného, vykazuje řadu prvků a souvislostí s právem soukromým, které plynou zejména z ne/vlastnitelnosti některých složek životního prostředí v rámci našeho hmotného

---

⁵ MÜLLEROVÁ, H.: Zvíře jako předmět právní úpravy veřejného práva a nový občanský zákoník. *České právo životního prostředí* č. 35/2014, s. 9–28.

světa. Dualismus některých složek životního prostředí tak musíme brát v obou oblastech práva – soukromého i veřejného – vždy na vědomí a v potaz.

Právo životního prostředí však bylo, je a jistě i do budoucna bude v zásadě právem veřejným. Nejsilnější soukromoprávní prvky v něm budou představovány vlastnictvím (jeho výkonem, vymezením, pokud jde o věci, ale i omezeními), dále problematikou škody a její náhrady a konečně některými soukromoprávními nástroji regulace, které představují smluvní, případně i některé ekonomické prostředky ochrany. Sousedské právo či problematika dobrých mravů budou hrát ve vztahu k veřejnoprávním potřebám ochrany životního prostředí vždy jen okrajovou až epizodní roli.

Právo soukromé a právo veřejné by se měly věcně, logicky a právně, ale hlavně jazykově doplňovat a být vzájemně dobře provázány, protože tvoří jeden právní řád a prosazují se ve svých vzájemných souvislostech. Vzhledem k tomu, že je výrazový slovník nového českého občanského zákoníku charakterizován spíše německou právníkovou civilistickou terminologií 19. století, a je tedy v 21. století již hodně archaickým a zastaralým, je zjevně potřeba v budoucích novelizacích, ale hlavně při přijetí nové kodifikace soukromého práva (ta by měla dle mého názoru přijít ne po mnoha desetiletích, ale výrazně dříve), upravovat a měnit pojmy práva soukromého a jejich ustanovení a možný výklad tak, aby korespondovaly s právem veřejným, tedy i s právem životního prostředí. O opačném směru to však samozřejmě platí též. Současná právní úprava a právní stav jsou tak velmi neuspokojivé a mnohdy disfunkční.

prof. JUDr. Milan Damohorský, DrSc.
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
Katedra práva životního prostředí
damohors@prf.cuni.cz